

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχαλάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

«Πες μου πως βλέπεις την ιστορία για να σου πω ποιος είσαι»

Η αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα, είπαμε σε προηγούμενο άρθρο, πως ήταν ιδεολογικά επηρεασμένη, γιατί προσανατολίσθηκε να υπηρετήσει την ανάγκη της νέας κοινωνίας να δείξει αυτό που η Ευρώπη θεωρούσε το καλύτερο για την Ελλάδα. Και αυτό το καλύτερο ήταν η κλασική Ελλάδα. Ό,τι δεν έμπαινε στην κατηγορία του μεγαλείου της κλασικής Ελλάδας, έμενε έξω από την έρευνα και την προβολή. Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μας δίδαξαν τα Έπη σαν αριστουργήματα λογοτεχνικά. Δεν μας είπαν σαν περιεχόμενο τι εξυπηρετούσαν. Ούτε μας είπαν πως η θρησκεία δεν ήταν ομοιογενή. Και βέβαια δεν μάθαμε τίποτα για τη μαγεία που διαπότιζε την ιδιωτική και τη δημόσια ζωή της αρχαίας κοινωνίας. Ούτε βέβαια μάθαμε κάτι για τις αιτίες της παρακμής των λατρειών αυτών στα Ελληνιστικά και Ρωμαϊκά χρόνια.

Το αποτέλεσμα ήταν, γενιές και γενιές νεοελλήνων να μείνουν με την εικόνα μιας εκτυφλωτικής σε μεγαλείο αρχαίας ελληνικής θρησκείας και κοινωνίας. Αυτή η ωραιοποιημένη εικόνα για την αρχαιότητα δεν δίνει καμία ικανοποιητική απάντηση γιατί αυτή η εκτυφλωτική σε μεγαλείο θρησκεία εξαφανίσθηκε ξαφνικά. Η πιο βολική απάντηση που βρίσκουν οι σημερινοί «αρχαιολάτρες», είναι ότι έφταιξε ο χριστιανισμός! Αγνοούν τις περιγραφές του Πausανία, που του έκανε μεγάλη εντύπωση το πλήθος των εγκαταλειμμένων (συνήθως χωρίς στέγη) αρχαίων ναών στην ελληνική ύπαιθρο του δεύτερου μ. χ. αιώνα, δηλαδή σε μια εποχή που ο χριστιανισμός διώκετο ακόμα.

Η ιδεολογική αντιμετώπιση του παρελθόντος, κατανοητή μέχρις ένα σημείο, δεν δικαιολογείται όταν φτάνει στο σημείο να γίνεται εμπόδιο στην εξέλιξη της κοινωνίας. Τα συσσωρευμένα προβλήματα, στη νεώτερη ελληνική κοινωνία, συνήθως αντιμετωπίζονται είτε με τη μετατόπιση των ευθυνών, είτε μέσα από την αδυναμία να βρεθούν λύσεις στα προβλήματα, στη φυγή προς τα πίσω. Σε ένα εξιδανικευμένο παρελθόν, αρχαίο ή βυζαντινό, το οποίο φτιάχνουμε στο κεφάλι μας ανάλογα με το τι μας λείπει από το παρόν. Έτσι μια τέτοια κοινωνική ανάγκη κλήθηκε να υπηρετήσει η νεοσύστατη ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία όταν ιδρύθηκε το 1837 επί ημερών του Όθωνα.

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο όρος «αρχαιολογία» είπαμε σε προηγούμενο άρθρο, πως στην αρχαιότητα προσδιόριζε τη γνώση του παρελθόντος, ενώ ο όρος «Ιστορία» γενικά τη γνώση. Αυτοί οι όροι δημιουργήθηκαν από τους αρχαίους στοχαστές, και αποτέλεσαν τη «μαγιά» στα νεώτερα χρόνια για να εξελιχθεί η μέθοδος της ιστορίας και της αρχαιολογίας. Όμως το μεράκι για τη γνώση, και την λογική δεν ήταν στο ενδιαφέρον της πλατιάς μάζας της αρχαίας κοινωνίας. Γι' αυτό και βλέπουμε τον Πλάτωνα σε πλείστες περιπτώσεις μέσα στα κείμενα που μας άφησε, να κατηγορεί τους κάθε λογής μάγους, γηγενείς,

μάντιες και γόπτες, που αντί αμοιβής, κορόιδευαν τον αφελή λαό, που έτρεχε σ' αυτούς για να μάθει το μέλλον του, και να του λύσει τα κάθε είδους προβλήματα.

Η αρχαία κοινωνία, ήταν βουτηγμένη στις προλήψεις και στη δεισιδαιμονία και οι ιερές λατρείες χωρίζονταν σε επίσημες (ουράνιες), και σε ανεπίσημες, λαϊκές (χθόνιες και υποχθόνιες). Οι πρώτες έμοιαζαν πιο εξευγενισμένες, ενώ οι λαϊκές λατρείες βρίσκονταν πιο κοντά στις ιερές μαγικές λατρείες της νεολιθικής περιόδου.

Λέγοντας αυτά για την αρχαιότητα θέλω να τονίσω ότι η γνώση δεν ήταν το μεράκι και το πάθος ολόκληρης της κλασικής Ελλάδας. Και όταν αργότερα οι πόλεις-κράτη, έχασαν την ελευθερία τους, η αναζήτηση της γνώσης ξέπεσε στα ρωμαϊκά χρόνια και έγινε γνώση για την ατομική, όχι την ομαδική ευτυχία. Ο σκεπτικισμός, και ο στωικισμός, ακόμα και ο επικουρισμός, την ατομική ευτυχία επιδίωξαν να θεραπεύσουν. Ήταν φιλοσοφίες του ατομισμού που απευθύνονταν στα μορφωμένα στρώματα των λαών της μεσογείου, ενώ ο λαός αναζητούσε τη δική του ευτυχία στη μαγεία που την πουλούσε ολόκληρος συρφετός ψυχολογικά διαταραγμένων ανθρώπων που ισχυρίζονταν ότι είναι προφήτες μέχρι και απεσταλμένοι του Θεού.

Οι αρχαίες κοινωνίες λοιπόν, δεν μας άφησαν μόνο τη φιλοσοφία, τη δημοκρατία και υψηλής ποιότητας έργα ζωγραφικής, γλυπτικής, αρχιτεκτονικής και αγγειοπλαστικής. Μας άφησαν και έναν άπειρο αριθμό «έργων» που εκφράζουν τη μαύρη, την ταπεινή, την άθλια ζωή και σκέψη πλατιών μαζών.

Όταν λοιπόν μετά από δύομιση χιλιάδες χρόνια, η Ελλάδα αποκτά ανεξαρτησία, και αναζητά τρόπους να αποκτήσει ο λαός εθνική συνείδηση, έχει μια ελευθερία στα χέρια του, που ακόμα δεν γνωρίζει τον καλύτερο τρόπο για να τη διαχειριστεί. Χιλιάδες χρόνια σκλαβιάς κράτησαν το λαό φοβισμένο, προληπτικό και δεισιδαίμονα.

Σε αυτά τα κοινωνικά πλαίσια και η αρχαιολογία, δηλαδή η γνώση για το παρελθόν, όπως και κάθε επιστημονική γνώση, σε κάθε στάδιο της εξέλιξης, δεν είναι δυνατό να ξεπεράσει το επίπεδο το υλικότεχνικό και οικονομικό της εποχής της. Βρίσκεται και αυτή, στο επίπεδο της εποχής της. Γι' αυτό και οι πρώτες αρχαιότητες που ήταν θαμμένες στο χώμα δεν ήρθαν στο φως από μια αναπτυσσόμενη από την αρχή αρχαιολογική συνείδηση. ήρθαν στο φως τυχαία με τα τεχνικά έργα που άρχισαν να πραγματοποιούν οι Δυτικοευρωπαίοι.

Οι πρώτες και αδιάψευστες μαρτυρίες της «ανθρωπογένεσης» ήταν τα πέτρινα εργαλεία, και στη συνέχεια η αύξηση της κρανιακής χωρητικότητας. Αυτά τα πρώιμα ίχνη τα εύρισκαν οι άνθρωποι της κλασικής εποχής καθώς καλλιεργούσαν τη γη. Ξέθαβαν από τα χωράφια τους, πέτρινες λεπίδες από πυριτόλιθο με χρώμα σκούρο καφέ. Εξαιτίας του χρώματος τα ονόμαζαν κεραύνια και πίστευαν ότι προέρχονταν από τον ουρανό. Στην κλασική αρχαιότητα ο Πλίνιος, και στην Ιαπωνία, τα θεωρούσαν μαγικά και στο Μεσαίωνα τα έκαναν φυλακτά. Στη Θεσσαλία, επί τουρκοκρατίας όπου τα ξέθαβε το αλέτρι ή η διάβρωση, τα ονόμαζαν «αστροπελέκια» ή «αστραπόβροντα». Οι προλήψεις για τα κεραύνια κυριαρχούσαν στην Ευρώπη και μετά τον Μεσαίωνα, και μερικά φυλάσσονταν στα μουσεία. Στους

Νέους Χρόνους πρώτος ο M. Mercati, γιατρός του Πάπα, εξέτασε αυτά που βρίσκονταν στο μουσείο του Βατικανού, το 16ο αι., και εξήγησε ότι ήταν μαχαίρια των αρχαίων, δηλαδή ότι επρόκειτο για αρχαϊκή τεχνολογία χωρίς μέταλλα. Από εκείνη την εποχή και μετά, αφότου πλέον με την κατασκευή χωματοουργικών έργων άρχισαν να έρχονται στο φως οστά εξαφανισμένων ζώων όπως ρινόκερων, ελεφάντων, καμπλοπαρδάλεων και μαζί με αυτά και πρωτόγονες πέτρινες λεπίδες, άρχισε η χριστιανική Ευρώπη, να υποψιάζεται ότι το ζώο άνθρωπος, πέρασε και από ένα πολύ πρώιμο στάδιο εξέλιξης.

Όταν κατασκευαζόταν η σιδηροδρομική γραμμή μεταξύ Αμιένης και Αμπεβίλ στη δεκαετία 1830-40, έκαναν εκσκαφή των προσχώσεων του ποταμού Σομ, για λόγους χάραξης της γραμμής αλλά και για την προμήθεια αμμοχάλικου. Κατά τις εξορύξεις βρέθηκαν απολιθώματα, προϊστορικών ζώων όπως μαμούθ, οστά διαφόρων ανθρώπινων τύπων, και πέτρινα εργαλεία. Έκτοτε στην Ευρώπη του 19ου αιώνα πύκνωσαν τέτοια ευρήματα, και άρχισαν να γίνονται και οι ανακαλύψεις στα σπήλαια όπου εκεί βρέθηκαν οστά της κατηγορίας του πλειοπίθηκα, και το κυριότερο κομμάτι από ελεφαντόδοντο που επάνω του ήταν χαραγμένη η μορφή του μαμούθ. Τα ευρήματα αυτά έδωσαν τότε την οριστική απάντηση σε όσους αμφισβητούσαν την ύπαρξη του προϊστορικού ανθρώπου, γιατί αποδείκνυαν ότι αυτός που χάραξε το σχέδιο του μαμούθ επάνω στο ελεφαντόδοντο, ήταν σύγχρονος του μαμούθ. Οι έρευνες αυτές επεκτάθηκαν σε όλη την Ευρώπη, με αποτέλεσμα πλέον να σχηματίζονται τα ενδιαφέροντα που θα καθιερώσουν τελικά την επιστήμη της παλαιοντολογίας και παλαιανθρωπολογίας ως ξεχωριστούς κλάδους της αρχαιολογίας.

Στα χρόνια εκείνα στην Ελλάδα του Καποδίστρια και του Όθωνα, το ενδιαφέρον των μορφωμένων ήταν αποκλειστικά όπως είπαμε στην κλασική αρχαιότητα. Αυτή είχε το Έθνος ανάγκη να ερευνηθεί και να προβάλει. Από την άλλη μεριά ο λαός τότε, ήταν αγκυροβολημένος στις προκαταλήψεις και στη δαιμονολογία. Οι γυναίκες της Αθήνας στα χρόνια του Όθωνα φορούσαν στον κόρφο τους, για φυλαχτά μινωικούς σφραγιδολίθους, πιστεύοντας πως θα τις προστατέψουν από «κακά πνεύματα». Όταν ο αρχαιολόγος Evans, κατέβηκε στην Ελλάδα, για αρχαιολογικές έρευνες, από αυτούς τους σφραγιδολίθους των αθηναίων κηρίων, κατάφερε να βρει την καταγωγή τους, ότι προέρχονταν από την περιοχή της Κνωσού.

Στο επόμενο άρθρο την άλλη Παρασκευή, θα περιγράψουμε πως το ελληνικό κράτος κατά τον 19ο αιώνα, και το πρώτο μισό του 20ου, παρά την ύπαρξη Αρχαιολογικής Εταιρείας και νόμων προστασίας των αρχαιοτήτων, λειτουργούσε ως «εξέφραγο αμπέλι» για όσους αναζητούσαν παλαιοντολογικό υλικό. Αυτό το υλικό, που στην Ελλάδα καθυστέρησαν να το εκτιμήσουν, χρησίμευσε στους ευρωπαϊούς μελετητές, στην ανίχνευση και εκτίμηση της εκπληκτικής ιστορίας της εξέλιξη του ανθρώπου, μιας εξέλιξης που διήρκεσε εκατομμύρια χρόνια μέχρι τα πιο τελευταία στάδια, και που όπως θα δούμε στο επόμενο άρθρο, αυτά τα παλαιοντολογικά ευρήματα από τον ελληνικό χώρο συνέβαλαν στην συμπλήρωση των κρίκων στην αλυσίδα της ανθρώπινης εξέλιξης.

Η αρχαία κοινωνία, ήταν βουτηγμένη στις προλήψεις και στη δεισιδαιμονία και οι ιερές λατρείες χωρίζονταν σε επίσημες (ουράνιες), και σε ανεπίσημες, λαϊκές (χθόνιες και υποχθόνιες).